

RECENSIES

eiland Barnevelt - liggend tegenover het Prinse eiland - verklaard als een verbastering van Brandend Veld. De uitleg van *Baniosis* vertaald als *Banyans* (222-223) luidt: 'Banyans, Dutch Baniosis - meaning obscure. Perhaps a corruption of the Dutch word Banjaar, which means 'His Lordship' often used sarcastically. Perhaps corruption of the Portuguese word Banidos, meaning 'Exiles'. De betekenis van *Baniosis* is niet *obscure*. Het is banjoos (Japans: *bugyō*, zie het Glossarium in F. W. Stapel, *Pieter van Dam. Beschrijvinghe van de Oost-Indische Compagnie*. II, 815) een Japanse beambte, zoals de Hollanders uit Decima kennen. Hier is sprake van een dorpshef of iets dergelijks, die door de Hollanders met deze benaming wordt aangeduid. *Banyans* zijn Hindu-kooplieden en die zullen hier zeker niet bedoeld zijn. Een opmerking over Cikoko/Kyushu (282). De oude kaarten geven voor het huidige Shikoku niet Tonfa, maar Tonsa, hetgeen dichter komt bij het Japanse Tosa.

De bibliografie is mager. Zo ontbreken bijvoorbeeld W. Ph. Coolhaas, *Generale Missiven* en de uitgave van het journaal van de reis van Quast uitgegeven in de serie Werken van de Linschoten-Vereeniging door J. Verseput (WLV LVI, Den Haag, 1954). Ook zou men verwachten aan te treffen de *Atlas zur Geschichte der Kartographie der Japanischen Inseln* van Paul Teleki (Boedapest, 1909). De 'Korte beschrijvinghe van het Eyland Eso, soo als eerst 'tselve jaar door het schip Castricum bezeylt is' (Amsterdam, 1646) zal men onder deze titel niet kunnen terugvinden, daar het een vervolg is op het 'Journaal van der reyse gedaen beoosten straat Le Maire naar de custen van Chili door den Admiraal Hendrick Brouwer in 1643' (Leupe, *Maarten Gerritsz. Vries*, 261) en niet als apart stuk bestaat.

Het boek is zeer verzorgd uitgegeven met afbeeldingen van Compagniesland, Staten eiland, en landopdoeningen uit Witsen en kaartjes door de bewerker getekend naar Witsen. Een reproductie van de kaart gemaakt tijdens de reis is los bijgevoegd.

M. E. van Opstall.

M. G. Spiertz, *L'Eglise catholique des Provinces-Unies et le Saint-Siège pendant la deuxième moitié du XVIIe siècle* (Bibliothèque de la Revue d'Histoire ecclésiastique, fase. LXII; Leuven: Publications Universitaires, 1975, 190 blz.).

Op het eerste gezicht lijkt het, alsof dit boek alleen maar uitwerkt wat de schrijver in zijn oratie 'Ambtelijk onbegrip' al in 1972 naar voren bracht. Natuurlijk was het onvermijdelijk dat bepaalde feiten en conclusies, die hij toen opsomde, ook in dit franstalige boek kwamen te staan. Maar nu geeft hij veel meer. De rede uit 1972 was nog grotendeels gebaseerd op de literatuur en op onderzoek in het archief van de oud-bisschoppelijke cleresie. Sindsdien werd de auteur in staat gesteld, om in Parijs, Londen en Rome archivalia door te nemen. Nu blijkt, hoeveel er nog is toe te voegen aan, en te corrigeren op de voorstelling van zaken zoals Rogier en Polman die in hun handboeken gaven.

Toen Rome via de Keulse nuntius in 1592 aan de priester Sasbout Vosmeer de titel 'apostolisch vicaris' verleende en hem tien jaar later de aartsbisschopstiel gaf van een niet meer bestaande zetel uit de bijbelse landen, was de curie er zich van bewust, volgens de schrijver, dat de bisdommen in de Nederlanden niet verdwenen waren, maar dat zij in pauselijke opdracht tijdelijk moesten worden beheerd totdat de officiële landsheer zijn gezag over deze gebieden zou hebben hersteld. Vosmeer, en na hem ook Rovenius en De la Torre, kregen in feite de taak van een 'administrator apostolicus' met normale bestuursmacht. In de tweede helft van de zeventiende eeuw is Rome echter daarop gaan bekni-

len. Was dit uit 'ambtelijk onbegrip', zoals de Nijmeegse orator in 1972 stelde? De zaak is ingewikkeld, en daarom is de vergelijking met de toestanden in Engeland zeer nuttig. Ook daar valt bij de wereldgeestelijken het verlangen aan te wijzen naar een bisschop die aansluitend bij de inheemse tradities en werkend met een normaal bestuursapparaat zou regeren. Normaal betekende ook hier dat de eigen geestelijkheid via haar kapittel het recht zou hebben, kandidaten voor de bisschopszetel aan Rome voor te dragen. Zowel in Engeland als in de Noordelijke Nederlanden heeft Rome dit geweigerd. Stellig is dit voor een deel uit onbegrip voor de historische rechten van de wereldgeestelijkheid, die in de Nederlanden ervan overtuigd was dat het kapittel van Haarlem kerkrechtelijk volkomen wettig zichzelf continueerde en het bestuur bij afwezigheid van een bisschop behartigde, en dat een soortgelijk college te Utrecht, het door Rovenius ingestelde 'vicariaat', even wettig handelde. Maar de steeds strakkere houding van Rome werd ook door andere factoren beïnvloed. De ordegeestelijken erkenden de historische aanspraken van de wereldgeestelijkheid niet of weinig, en beschouwden de Staatse Nederlanden als puur zendingsgebied, kerkrechtelijk gelijk aan een willekeurig heidens land overzee waar nog nooit het Evangelie was verkondigd. De tegenstelling over plaatselijke bevoegdheden werkte door in de berichtgeving die superieuren van zulke orden in het college van kardinalen inbrachten, en die sterk verschilde van wat de apostolische vicaris rapporteerde. Tegelijk groeide het wantrouwen van Rome doordat in de Zuidelijke Nederlanden de bisschoppen duidelijk de gedachtengang van Jansenius volgden en zich van diens veroordeling door de paus weinig of niets aantrokken. Ook de noordelijke wereldgeestelijken werden van zulk dogmatisch Jansenisme beticht door hun rivalen uit de orden.

Op dit aspect gaat het boek verder weinig in: er blijft ruimte voor een studie over de theologische stromingen uit deze periode, waarbij vooral het werk van de apostolische vicaris Van Neercassel een analyse verdient. De aandacht van Spiertz gaat vooral uit naar de politieke positie van de noordelijke rooms-katholieken, en naar de kerkrechtelijke problemen. Rome heeft na De la Torre aan Cats, Van Neercassel en Codde enkel de bevoegdheden van een apostolisch vicaris als in een missiegebied toegekend: voor veel meer zaken dan voorheen moest de pauselijke gemachtigde, de nuntius te Brussel, geraadpleegd worden en uiteindelijk hield een commissie van kardinalen de beslissingen aan zich. Zo haalde ook een reis van Van Neercassel in 1670 naar Rome weinig uit, al slaagde hij er wel in, de theologische verdenkingen aldaar te ontzenuwen door ondubbelzinnig zijn trouw aan Rome uit te spreken. In 1672 heeft hij gehoopt op een overwinning van Lodewijk XIV. Spiertz vond in de archieven van de buitenlandse dienst te Parijs brieven uit september 1672 waarin Van Neercassel aan die vorst het herstel vraagt van de Utrechtse bisschopszetel en tegelijk er op aandringt dat de koning de heerschappij over deze veroverde landen zal aanvaarden. Van die brief wist Rogier in 1949 nog niet toen hij 'Neercassel en het vaderland in 1672' schreef. Het was voor de veiligheid van de bisschop en voor zijn nagedachtenis maar goed dat noch Rome noch de Nederlandse overheid ooit van die brieven hoorde; Spiertz nam deze vondsten als bijlage compleet op. Onder Van Neercassels opvolger Codde nam de invloed van Franse en Zuidnederlandse jansenisten op de noordelijke wereldgeestelijken sterk toe, althans op de leidende groep. Meer en meer raakten de dogmatische geschillen hu vermengd met kerkrechtelijke: te Leuven werd de theorie van het Gallicanisme, dus het eigen recht van een nationaal-katholieke kerk, aan de noordelijke studenten ingeprent. Codde heeft zich kennelijk sterk gevoeld door die kerkrechtelijke visie en was ervan overtuigd dat hij in feite de wettige aartsbisschop van Utrecht was op grond van de rechten van zijn 'vicariaat' dat zich als kapittel gedroeg. In Haarlem gold hetzelfde.

RECENSIES

Het vraagstuk van deze toepassing van het Gallicanisme op de Noordelijke Nederlanden verdiende wel uitvoeriger behandeling dan dit boek geeft. De regeling van het bisschoppelijk bestuur was immers gebaseerd op de afspraken die in 1559 tussen paus en landsheer gemaakt waren. Bij alle benoemingen op die nieuwe zetels waren de kapittels niet of enkel formeel gemoeid. Nu in 1648 de landsheer de banden met zijn vroegere gebied doorsneed en dat dus feitelijk prijs gaf aan de opstandelingen, viel uit de trits Rome - vorst - geestelijkheid juist de instantie weg waarop de curie zich het sterkst had gericht. Dan moesten wel de bevoegdheden van de apostolische vicaris die in het Utrechtse en Haarlemse zou werken, herzien worden: de verwachting van herstel van normale toestanden was verdwenen. De noordelijke kapittels hanteerden de historische en nationale argumenten op de manier van het Gallicanisme, maar zij gingen er aan voorbij dat dit Gallicanisme stond of viel met de goddelijke rechten van de wereldlijke vorst. In dit licht is het begrijpelijk dat Van Neercassel nog geen kwart eeuw na de vrede van Munster vroeg om zo'n vorst voor zijn kudde, en is het nog meer begrijpelijk dat de kapittels steun van de noordelijke regenten gingen verwachten: bij een neutrale of in elk geval van rooms-katholieke structuren onwetende overheid, kon de positie van de kapittels alleen maar sterker worden.

Polman heeft indertijd al gewezen op sociale verschillen binnen de groep wereldgeestelijken in Nederland: wie uit eigen middelen had kunnen studeren - en dan vaak in Leuven of in Frankrijk - werd geacht, het ook als priester wel te kunnen redden in een plaats waar goed contact met de regenten nodig was, terwijl beursstudenten, meestal opgeleid te Rome, op geïsoleerder en kariger bedeelde plaatsen werden gesteld. Ook belandden de meer gegoeden spoedig op de rang van een aartspriester en werden zij lid van het Haarlems kapittel of het Utrechts vicariaat. Deze gevoeligheid behoefde nog geen ernstige gevolgen te hebben. Maar bij het zoeken naar aanvaardbare opvolgers uit eigen kring eerst voor Rovenius, toen voor De la Torre en tenslotte voor Van Neercassel, lette deze bovenlaag vooral op hun aanvaardbaarheid bij de Nederlandse regenten en, naar het oordeel van Rome, niet primair op de orthodoxie. In onze ogen is het ook vreemd, dat men kandidaten naar voren schoof die nog maar kort geleden afgestudeerd waren en slechts beperkte pastorale ervaring hadden: hoopte men dan werkelijk zoveel van hun relaties en hun bezit, of kwam dit enkel voort uit gebrek aan mensenkennis?

De schrijver belooft een vervolg waarin hij dieper op Polmans vragen zal ingaan. Wat hij nu al heeft gegeven, en dat in een zeer goed verzorgde vorm, zal het gebruikelijke beeld sterk wijzigen. Hij toont aan dat naast, de Romeinse archieven ook andere verrassend materiaal bevatten. Dit boek droeg hij op aan de nagedachtenis van Rogier, Post en Polman. Het vormt ook een waardige voortzetting van hun werk.

O. J. de Jong

W. F. Wertheim en A. H. Wertheim-Gijse Weenink, *Burgers in verzet tegen regentheerschappij. Onrust in Sticht en Oversticht (1703-1706)* (Werken Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis, XXXIII; Amsterdam: Van Genneep, 1976, 140 blz., afbn., f 13,90, ISBN 90 6012 274 7).

Nadat de tweede van bovengenoemde auteurs in haar proefschrift de Gelderse Plooierijen van 1702 en volgende jaren in hun geheel had beschreven (ook verschenen als bijdrage tot deel II van de *Geschiedenis van Gelderland*), brengt zij thans, samen met haar echtgenoot, soortgelijke burgerbewegingen in de provincies Overijssel en Utrecht onder de aandacht der historici en andere belangstellenden. Deze bewegingen hadden aldaar niet de omvang